

HENK FLORIJN

OOGGETUIGEN

Een mozaïek van ervaringsverhalen uit de
Nederlandse kerkgeschiedenis van 1516 tot 2016

OOGGETUIGEN

Henk Florijn

Ooggetuigen

EEN MOZAÏEK VAN ERVARINGSVERHALEN
UIT DE NEDERLANDSE KERKGESCHIEDENIS
VAN 1516 TOT 2016

Omniboek

© 2016, Uitgeverij Omniboek
Postbus 13288, 3507 LG Utrecht
www.omniboek.nl

Omslagontwerp GBU Media
Vormgeving binnenwerk Studio Mol
ISBN 9789401909143
ISBN e-book 9789401909150
NUR 704

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden van illustratiemateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact met ons op te nemen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Ten geleide	9
1516 Theologisch twistgesprek	11
1516 Het Evangelie bij de spinrokken	11
1517 Op heimelijke en listige wijze geschoren	12
1522 Mijn onvoorzichtigheid erkend en berouw gehad	13
1523 Wisselzang op de brandstapel	15
1525 Biecht van De Bakker	18
1525 Vertaald in het Nederduits	21
1527 Weduwe Weynken van Monnikendam	22
1535 Calvijn als anti-libertijn	23
1535 Koning Jan Beukelsz van Leiden	25
1535 Amsterdamse naaktlopers	29
1550 Wij zagen daar onze broeders	30
1555 De mond gestopt	32
1558 Spoken in de kerk	33
1565 Wie leeft van overvloed?	35
1566 Wat een tirannie over het eigen volk!	36
1566 Verder er niet mee te maken gehad	40
1566 De godsdienst stond stil	41
1566 Valse godsdienstijver	43
1565-1567 De hoorders weer bij elkaar	44
1567 Gewapend met de vrees Gods	47
1567 Vanwege de donkerheid het 'Schemerhol' genoemd	47
1572 Eet monnik, eet	49
1572 Stad gebukt onder ketterse dwingelandij	50
1572 In het gewelf van de kerk vermoord	50
1572 Door de moedwil van Lumey	52
1572-1577 Met benauwdheid en bedroefdheid aangehoord	57
1572 Wij dachten dat ons hart zou barsten	57
1573 Als het overblijfsel van een beest	57
1577 Deze goede knecht	58
1574 Aardige klucht	58
1578 Oud en in zijn verstand en in zijn zinnen gekrenkt	60
1594 Monnikenonkunde	61

1599	Ik zou u een steek geven	62
1603	Rood kruis op de deur	63
1605	Stemgeluid	64
1613	Deze leer, die alhier geleerd wordt	65
1615	Lelijke oploop in de kerk	66
1618	Niemand durfde een kik te geven	68
1618	Zelfmoord na vurige, gedurige gebeden	70
1619	Gij wordt weggezonden, gaat henen	71
1619	Soldaten schoten dan hierheen dan daarheen	73
1620-1625	Passchiers stem, niet Passchiers hoofd	75
1629	Aarde schudt en beeft	78
1629	Slims waarschuwing	79
1633	Ik protesteerde tegen zijn vermetelheid	79
1634	Uitnemende nuttigheid van het werk	83
1647	Die het hardst kunnen schreeuwen	84
1651	Melancholie, moeder van de wijsheid?	85
1654	Delftse donderslag	87
1658	Een renegaat, zoals men dergelijke mensen noemt	89
1665	Vervolger veroordeeld	90
1668	Overval op een kerk	92
1670	De morgenster begroet	94
1670	Draaiende Bijbel	94
1670	Geestelijke vreugde, zo zij meenden	95
1672	Deze onwaardige gasten	96
1675	De aarde tot een zee gemaakt	99
1677	Cirkel met de natuur van een vierkant	102
1680	Zij bezit de waarachtige zin	104
1680	Hooggeachte zottin	105
1680	Gered als een dood mens	107
1682	Muursteen kraakt en klinkt op grafsteen	110
1683	Als een geparelde pop	112
1685	Woordregisters maken	114
1685	Weer op mijn schouders alleen gebracht	115
1690	Die historie wat mooier maken	116
1694	Wij verdubbelden onze krachten	117
1706	Domineesvrouwenleven	120
1708	Kwaadhoofdige echtgenote	122
1713	Indische dominee trekt van leer	122
1720	Aan hem behoort Grietje Aris	124
1723	Zien wat de tijd zal leren	125
1727	Gebed uit nood	127
1737	Geheel vrijmoedige geest	127
1738	Te veel preken in druk	128
1739	Zalige verwisseling	128

1740 Ingekankerde bitterheid	129
1740 Zonder een hard woord	131
1741 Totale ruïne van vele ingezetenen	132
1743 O! alles heeft zijn tijd	134
1743 Met zijn laatste krachten	134
1747 Ijselijke vertoning	135
1747 Geschonden graven	138
1750 Nijkerkse beroering	138
1754 Broeder Witpen	140
1754 Morgen word ik afgelost	140
1755 Velen lieten zich aders laten	141
1760 Langachtig en welgemaakt	142
1760 Kerkenwerk op Banda	144
Ca. 1765 Zakdoek tegen ontstichting	145
1765 Marijke Meu	146
1766 Wat zal men tot deze dingen zeggen?	148
1773 Gelijk een dronkig mens	150
1775 Dit onverwachte verlies	151
1775 Lijkkoets door zes andere gevolgd	151
1775 Met vertinde spijkers	152
1776 Uit onze liefdesarmen weggerukt	153
1780 Zware gekrulde kuiven	153
1781 Redeloze schepselen volvoeren Zijn raad	155
1783 Heel voorpand afgescheurd	156
1783 Ongewoon woest en hard behandeld	160
1788 Ingenomen met de godsdienstoefening	163
1794-1795 Deze dag was zeer merkwaardig	164
1796 Aan de voet van deze preekstoel	166
1800 Terugblik vanuit Sneek	168
1805 Opgericht teken	170
1806 Evangelische Gezangen	171
1831 Zij hijgde	172
1833 Ik zag hen blinddoeken	174
1835 Als sprinkhanen uit de afgrond	178
1835 Reis met de snik	180
1835 Een draai of vlonder	180
1840 Te veel verschil	181
1842 Gelijk de sterren	183
1845 En wij met haar	185
1847 Leniging maar geen genezing	187
1849 Roede Gods	189
1849 Een koning zo bemind	190
1849-1850 Niet ver van Gethsemane	193
1851 Twee voeten in het vierkant	195

1855	Het zware kerkgebouw dreunde	198
1856	‘Theeslaan’	199
1857	Enkel gehoor	201
1857	Uw gebrekkig Latijn	202
1861	Kruisgemeente	204
1862	Onaanzienlijk plaatsje	205
1868	Hartverscheurende ramp	208
1870	Laatste maal	209
1870	Is uedele daarbij geweest?	211
1870	Hij weet het alleen	211
1880	Mijn tabernakel	212
1886	Vergaderzaal	214
1889	Als bij Jeremia	218
1902	Het is een salm	220
1913	Akelige tonelen	223
1914	Bijzonder genot	224
1915	Klinkende specie	226
1919	Vochtige, vuile chaos	227
1931	Had-je-me-maar	229
1933	Velen weenden en anderen lachten	230
1938	Calvijn knikt niet terug	233
1940-1945	Diplomatiek	235
1942-1945	Zacht kraken	237
1946	Twee dagen weduwe	240
1947-1948	Hij was chauffeur	243
1947-1948	De natuur is hier schitterend	243
1947-1948	Als lucht beschouwd	244
1949	Zijn leven lang gedoopt geweest	245
1958	Radiogemeente	246
1958	Altijd de minste	247
1961	Vroom en mild	249
1961	Ware vreugde	250
1962	Godsdienst van de koningin	252
1981	Meer dan overwinnaars	254
1987	Poortje	255
1997	Woordcultuur legt het af	256
2006	Bij gisteren houdt het op	258
2016	Bijbeljaar	259
	 Beknopt personenregister	 261
	Beknopt zakenregister	265
	Geciteerde bronnen	267
	Illustraties	271

Ten geleide

Het verleden kan niet meer veranderd of teniet gedaan worden. Wel kan het beschreven worden en geïnterpreteerd. Om dat op een verantwoorde wijze te doen, zal men terug moeten naar de gebeurtenissen; die staan aan het begin van de geschiedschrijving. Deze gebeurtenissen zijn vervolgens beleefd, waargenomen en vastgelegd, soms in een afbeelding, meestal in een ervaringsverhaal. Het ligt zodoende voor de hand dat degene die zich met de historie bezighoudt hier altijd weer naar terug moet gaan. Daar is in dit boek ook naar gestreefd. En door ervaringsverhalen opnieuw weer te geven, kan een geschiedenis worden aangereikt, in dit geval een kerkgeschiedenis van Nederland.

Met opzet staat hier 'een'. Niet de hele kerkgeschiedenis van Nederland kan in deze uitgave aan de orde komen. Als uitgangspunt is het jaar 1516 gekozen, toen van de hand van de Nederlander Erasmus een uitgave van het Griekse Nieuwe Testament verscheen. Want kerkgeschiedenis is toch in de eerste plaats de gang van het Woord door de historie. In de tweede plaats staat in dit boek het Ge-

reformeed Protestantisme centraal, met als gevolg dat bijvoorbeeld de Rooms-Katholieke Kerk slechts een marginale ruimte toebedeeld heeft gekregen. In de derde plaats is het 'een' kerkgeschiedenis omdat er een subjectieve keuze gemaakt moest worden en dat sluit al iedere volledigheid uit. Voeg daarbij dat soms aansprekende verhalen over belangrijke gebeurtenissen ontbreken of dat die niet gevonden werden.

Al met al is dit boek dus geen uitputtende beschrijving van de vaderlandse kerkhistorie; wel is getracht als het ware een soort van mozaïek samen te stellen waaruit een beeld ontstaat dat het kerkelijk verleden geen onrecht aandoet.

Indien daarbij een verantwoord portret is gegeven van het Gereformeerd Protestantisme vanaf 1516, dan is de opzet geslaagd.

De verhalen zijn wat betreft spelling en stijl aangepast. Drie punten in de teksten geven aan dat een gedeelte is weggelaten. Namen van groeperingen zijn met een hoofdletter weergegeven.

Dr. Henk Florijn

1516 Theologisch twistgesprek

Desiderius Erasmus (circa 1467-1536) wordt op grond van zijn afkeer van en zijn verzet tegen het scholastische theologiseren in zijn dagen wel als een wegbereider van de Reformatie beschouwd. Hoe hij zich ergerde aan de uitleg van de Schrift blijkt uit het korte verslag dat hij in 1509 gaf van een theologisch twistgesprek.

Zelf heb ik nog niet zo lang geleden een theologisch twistgesprek bijgewoond, want dat doe ik regelmatig. Iemand stelde bij die gelegenheid de vraag welke bewijsplaats er in de Heilige Schrift voorkomt op grond waarvan men de ketters liever door het vuur moest overwinnen dan ze door redevoeringen van hun dwaling overtuigen. Een grijsaard met een streng gelaat en zonder twijfel – dit bewees zijn laatzinnig uiterlijk – een theoloog, antwoordde in hevige toorn dat de apostel Paulus dit bevel had gegeven. Deze had namelijk geschreven: ‘Snijd een ketters mens na de eerste en tweede vermaning af’ (verg. Titus 3:10). Toen hij die woorden telkens weer met

een daverende stem herhaalde en zeer velen zich verbaasd afvroegen wat de man toch overkomen was, gaf hij eindelijk de verklaring. Die was dat men een ketter de hals moest afsnijden. Enigen lachten, maar er waren ook toehoorders die dit verzinsel theologisch volkomen juist achtten. Andere aanwezigen bleven zich echter luidkeels tegen deze verklaring verzetten. Daarop nam een ander het voor hem op die de knoop als het ware met de botte bijl doorhakte, zodat er verder niets meer tegen hem te zeggen viel. ‘Hoor,’ zei hij, ‘wat de zaak is, daar staat geschreven: “Laat de boosdoener niet leven” (verg. Leviticus 20:6). Iedere ketter is een boosdoener, dus laat hem niet leven!’ De hele vergadering bewonderde het vernuft van deze man. Door middel van de voeten, die in grote laarzen gestoken waren, gaf men met gestamp zijn goedkeuring te kennen. Niemand kwam op de gedachte dat dit voorschrift betrekking heeft op de waarzeggers, mensen die bezweringen uitspraken en tovenaars. ■

1516 Het Evangelie bij de spinrokken

Om vooral het Nieuwe Testament toegankelijker te maken voor de geleerden verzorgde Erasmus er een Griekse uitgave van. Hij voegde er een vertaling in het Latijn aan toe. Dit werk is onder anderen door Luther gebruikt voor zijn Bijbelvertaling en het is ook voor Nederland van belang geweest. Hoe Erasmus heeft gedacht over het grote nut van een overzetting in de landstaal heeft hij in zijn ‘Paraphrasis’ op zijn eigen wijze verwoord.

Waarom schijnt het onbehoorlijk te zijn dat iedereen het Evangelie kan lezen in de taal waarin hij geboren is en die hij verstaat? Een Fransman kan het dan in het Frans lezen, een Brit in het Engels, een Duitser in het Duits, een Indiaan in het Indiaans. Volgens mij is het onbehoorlijker of bespottelijker als leken en vrouwen, evenals een papegaai, hun Psalter of het Onze Vader in het Latijn mompelen en ratelen, terwijl ze niet begrijpen wat ze spreken. Met de heilige

Hieronymus ben ik van mening dat dit vooral voor een triomf van het kruis geacht moet worden als het Woord van God in alle talen van alle naties en van alle geslachten van de mensen geëerd wordt. Wanneer de akkerman dan achter zijn ploeg gaat, kan hij zingen uit de geestelijke Psalmen. Wanneer de wever achter zijn weefgetouw zit, kunnen de overdenkingen uit het Evangelie hem troosten in zijn arbeid; en de schipper, staande aan het roer, kan daar iets uit zingen. Tenslotte kan de ene vriendin aan de andere, terwijl ze bij de spinrokken zitten, wat vertellen uit de Schrift. ■

1517 Op heimelijke en listige wijze geschoren

In verband met de herbouw van de St. Pieterskerk te Rome zat Leo X, paus van 1513-1521, dringend om geld verlegen. Hij vernieuwde daarom de jubileumaflaat, waarbij kramers zoals de Dominicaan Tetzl voor geld aflaten te koop aanboden, ook voor overledenen en met het oog op toekomstige zonden. Het stuitte in de Nederlanden op protest, verwoord door de monnik Cornelius Lopsen in zijn Cronycke van Hollandt uit 1517. Hij vond het verkeerd dat 'een zo grote som van penningen, goud en zilver uit het land gedragen en gesleept' werd. Niet lang na hem zou Luther in zijn 95 stellingen de aflaathandel op theologische gronden verwerpen, zoals in stelling 28: 'Eén ding is zeker: zodra het geld in de kist klinkt kunnen gewinzucht en hebzucht toenemen, maar de voorbede van de Kerk pleit op het welbehagen Gods alleen.'

In 1501 werd op sterk aandringen en begeerte van aartshertog Philippus van Oostenrijk en Bourgondië, dezelfde af-

laat en gratie van het gouden jaar afgekondigd in alle landen die onder de voornoemde hertog stonden. De mensen en de Christenen konden die aflaat en die gratie zo volkomen verdienen alsof zij zelf in persoon naar Rome waren gegaan. Op deze wijze werd een zo grote som van penningen, goud en zilver uit het land gedragen en gesleept dat het niet te zeggen noch te schrijven is. Zo worden de aflaten nog heden ten dage in 1517, evenals in de jaren 1515 en 1516, in de Christelijke landen ingevoerd en afgeroepen, de een na de ander, zodat de gewone leken er de gek mee steken.

Och, och! Hoeveel grote sommen gelds, wat voor enorme bedragen aan guldens gaan er jaarlijks door de geestelijkheid vanuit Holland naar Rome, veel meer dan uit andere landen en dat zonder dat er ook maar iets voor terugkomt, zodat het een wonder is dat er nog wat geld in het land is overgebleven. Het is immers zo, dat er tegenwoordig aan goud en zilver gebrek is en dat dit allemaal zo

verminderd is aangezien het dagelijks op allerlei manieren met zakken vol weggedragen en afgeplukt wordt, nu eens door te wijzen op de aanslagen van de Turken, dan weer door andere aflaten af te kondigen en dit alles heeft helaas niet het gunstige effect of het goede doel waartoe het is ingesteld en geschikt. Ik houd

het ervoor dat Holland, dat toch door vrijmoedige en respectabele mensen gesteld wordt boven andere landen, nu op heimelijke en listige wijze zo geschoren en geschat wordt door de Roomse keizers met jaarlijkse belastingen en dergelijke als dat sinds tweehonderd jaren niet meer het geval is geweest. ■

1522 Mijn onvoorzichtigheid erkend en berouw gehad

Cornelis Grapheüs (1482-1558) was stadssecretaris van Antwerpen, waar hij kennis maakte met geschriften van Luther. Ze spraken hem aan en toen hij twee werken van Johannes Pupper van Goch uitgaf, plaatste hij daarin een voorrede waaruit bleek dat hij zich achter het reformatorische gedachtegoed gesteld had. De Inquisitie greep in en hij werd naar Brussel overgebracht, waar hij publiekelijk zijn stellingen heriep. Tijdens zijn gevangenschap schreef Grapheüs in 1522 een smeekbrief aan de aartsbisschop, waarin hij zijn nood klaagde. Een jaar later mocht hij terugkeren naar Antwerpen waar hij, na eerst onderwijs te hebben gegeven, in 1540 weer als stadssecretaris werd aangesteld.

Zoals u misschien door anderen is meegedeeld of uit de smeekbrieven van mijn vrouw hebt begrepen, ben ik in naam van de keizer voor het gerecht gedaagd. Ik verscheen daarop gehoorzaam heel direct en toen ik daar was werd ik beschuldigd van Lutheranisme. Ik had namelijk in een boekje van Johannes Pupper van Goch, dat de titel droeg *De libertale christiana* (Antwerpen 1521), een voorrede geschreven. Dit boek is gedrukt lang voordat het plakkaat van de keizer werd uitgevaardigd waarin dergelijke geschriften verboden worden. In mijn

voorrede heb ik meer uit onvoorzichtigheid dan uit kregelheid diegenen die de Christenen met allerlei dienstbaarheid bezwaarden, berispt. Dat gebeurde dus voordat het zeggen of het schrijven van dergelijke zaken verboden was en dergelijke geschriften ook nog bijzonder geprezen werden.

Ik heb een verstand dat van nature zeer genegen is om alles te doen. Wat ik onvoorzichtig schreef, was meer tot oefening van mijn verstand dan om iemand aanstoot te geven... Deze voorrede in het boekje van Pupper van Goch werd door de commissarissen van punt tot punt uitgepluisd en toen daaruit ik weet niet hoeveel gevolgen getrokken waren en in artikelen opgesteld, heb ik terstond nadat ik beter onderwezen was, mijn onvoorzichtigheid erkend en berouw gehad. Ik heb het herroepen niet geweigerd, mijn hardnekkigheid verfoeid en om vergeving van mijn roekeloosheid gebeden. Evenwel werd ik terstond als een ketter in de gevangenis geworpen, zij het in strijd met elk recht, zowel goddelijk als menselijk. Want niemand, al is hij ook in een dwaling gevallen, mag voor een ketter gehouden worden voordat hij naar het bevel van de apostel Paulus eerst en in het bijzonder Christelijk vermaand en daarna in het bijzijn van twee of drie

getuigen bestraft is geweest, en daarna toch zijn dwaling blijft aanhangen.

Nadat ik voor de commissarissen mijn roekeloosheid had beleden, werd ik enige dagen later naar de kerker gebracht, zonder dat ik eerst mijn vonnis officieel te horen kreeg. Ik werd naar de publieke markt gesleurd alsof ik een hardnekkige ketter was en moest daar op een schavot klimmen. Daar heb ik ten overstaan van een zeer grote menigte volks en in het bijzijn van de commissarissen alle artikelen van mijn roekeloosheid, die ik eerst had beleden, opnieuw herroepen en de door mij opgestelde voorrede met mijn eigen handen, in het vuur dat daar was aangestoken, op het openbare bevel verbrand. En pas daarna, na het openbaar herroepen heeft men over mij, die veel berouw had, vanaf een blad papier het volgende vonnis afgelezen: ten eerste, al mijn goederen, roerende en onroerende, werden verbeurd verklaard; echter, de roerende goederen zijn weinig, want naast mijn vlijt (hoedanig die ook mag zijn) bezit ik niets; ten tweede werd ik vervallen verklaard van mijn ambt en onbekwaam voor welke andere bediening dan ook; ten derde moest ik ook in de stad Antwerpen dezelfde herroeping doen en daarna zou ik weer gevangen naar Brussel gebracht worden om daar in een nauwere kerker opgesloten te worden en dat gedurende twee maanden – dit alles heb ik gedaan; ten slotte zou ik na die twee maanden, overeenkomstig het voorbeeld van Simeï, die David had gelasterd, binnen de muren van Brussel voor altijd gevangen blijven...

Tot nog toe heb ik met ongelooflijk geduld voldaan aan alle delen en punten van het vonnis dat tegen mij was uitgesproken. Maar wie ziet niet hoe onmogelijk het is om dit nog langer te dragen?

Ik ben bezwaard met een grote last van vrouw en kinderen; ik heb geen goederen meer en als er daarvan nog een ding overig scheen, dan is het mij, ellendige, ook ontnomen, namelijk mijn vlijt. Alles wat overschoot wordt door mij hier verteerd en te Antwerpen door mijn vrouw en kinderen, die nu bijna van gebrek vergaan. Mijn schuldeisers houden sterk aan om betaling, maar er is niets om te betalen, er komt geen winst binnen maar schade. Ik ben nu vanaf de vasten van huis af geweest, ik mis mijn vrouw en kinderen. Ons heilig huwelijk wordt vaneengescheurd en zij die God tezamen voegde, worden door mensen gescheiden. Iedereen ben ik een belemmering en nog meer mijn vrouw en de kinderen. Wie zal mij, wie zal hen voeden? Wie zal geven waar wij in het vervolg van moeten leven? Er zijn geen middelen. Mijn verstand kan ik niet gebruiken en als ik het al gebruiken wil, wie zal iemand die zo smadelijk veroordeeld is, begunstigen? Indien ik mijn ellendige echtgenote met onze ongelukkige zoontjes hier naar Antwerpen laat brengen, wie zal ze in huis ontvangen? Of wie zal slechts een beetje winst aan de onbekenden en verachten toebrengen? Maar als ik ze daar laat, wat zou zij zonder man, wat zouden de kinderen zonder vader – want ze zijn nog klein en kunnen nog nauwelijks spreken – uitrichten? Daarom rest er niets anders dan dat de man aan zijn vrouw en de vader aan zijn kinderen wordt teruggegeven, of anders dat wij van deur tot deur gaan bedelen, of dat wij de handen aan onszelf slaan, want het zou voor deze ellendige mensen veel beter en veel wenselijker zijn dat zij wat voor een dood dan ook sterven dan met schaamte in de uiterste gebrekkigheid te moeten leven. Mijn bezorgde vrouw heeft keer op keer

om het herstel van haar man gebeden, namelijk dat hij tenminste in zijn eerste goede naam hersteld zijnde de hele stad Antwerpen in plaats van Brussel tot een gevangenis mocht hebben. Dit verzoek heeft de raad met een brief naar Franciscus van der Hulst, de inquisiteur gestuurd om daarover van advies te dienen. Deze heeft zijn advies tot deze dag toe uitgesteld en dat tot mijn grote schade en dikwijls met nieuwe uitvluchten. Wij bidden, wij smeken dagelijks zonder iets te vorderen, zonder iets te verwerven, terwijl hij, Christus tot getuige roepende, zo vaak heeft beloofd om over ons barmhartig te zijn. Maar waar is de beloofde barmhartigheid als hij het weinige dat wij begeren, namelijk het geven van zijn advies, niet volbrengt? 'Maar, zegt hij, het is nog geen tijd...'

Daarom bidden en smeken wij u deemoedig en met tranen... opdat u (is het niet om mijnentwil, het zij dan om mijn huisvrouw en meer dan ongelukkige kinderen)... zich over onze zeer jammerlijke staat wilt erbarmen... dat ik ter ouder en goeder naam hersteld en van misdaad gezuiverd, de hele stad Antwerpen tot een gevangenis verwerven mag om daar (als er ook geen hoop meer is om mijn ambt weer te bedienen) mijn vlijt vrijelijk te gebruiken en onder bekenden en vrienden de kost voor mij, mijn huisvrouw en arme zoontjes veel lichter te verdienen dan te Brussel of elders onder onbekenden.

Uit Brussel, onze kerker, de achttiende van de slachmaand, van het jaar 1522.

C. Grapheüs ■

1523 Wisselzang op de brandstapel

In het klooster van de Augustijnen dat in Antwerpen was, deelde men de inzichten van Luther. Dit kwam zoal twee van de monniken op de doodstraf te staan, namelijk Hendrik Voes en Jan van Essen; ze stierven op 1 juli 1523 in Brussel op de brandstapel. Een ooggetuige beschreef kort daarop hun ontwijding en hun dood.

Men heeft ons in de afgelopen dagen een schouwspel laten zien dat ik een jammerlijke vertoning zou willen noemen, indien de hoofdpersonen die het medelijden bij de toeschouwers opwekten, ook in eigen oog beklagenswaardig waren geweest. Maar integendeel, zij achtten zichzelf juist zeer gelukkig. Als je tijd en lust hebt om mij aan te horen, vernem dan in weinig woorden een kort verslag van het gebeurde.

De kwestie was dat uit de gemeenschap van de Augustijnen, die uit de stad Antwerpen gevankelijk naar Vilvoorde werd gevoerd, er drie in getal in hun ketterij hebben volhard, terwijl de overigen herroepen hebben. Niets is onbeproefd gelaten om hen hetzelfde lied te laten zingen dat hun broeders zongen. Toen degenen, aan wie het opgedragen was hen te overtuigen, zagen dat zij met al hun inspanning niets bereikten, besloten zij deze zeer hardnekkigen aan de doodstraf over te geven. Men bracht hen naar Brussel, waar zij zorgvuldig in de kerker in verzekerde bewaring werden gezet. Daar kwamen onze Leuvense magistraten ook bijeen. Omdat van tevoren het gerucht nauwelijks was doorgedrongen, trok de terechtstelling slechts weinig bezoekers van elders hierheen. Daags

voor O.L.V.-visitatie liep men te hoop op de markt. Drie bedelorden – want meer zijn er hier niet, zoals je weet – verzamelden zich, het kruis voorop, zoals zij gewoon zijn om te doen wanneer ze in een plechtige processie voorttrekken. Intussen namen de professoren in de heilige godgeleerdheid, de abten, die opvallen door hun mijters en hun met edelstenen bezette staven, die de bisschoppen vertegenwoordigden, en verschillende anderen hun plaats op de verhoging in. Want er was een heel groot podium opgericht voor de hal die men gewoonlijk raadhuis noemt. Om een uur of elf voerde men de jongste van de drie mannen over de markt. Ofschoon hij door de anderen in jaren werd overstegen, overtrof hij hen in geleerdheid en welsprekendheid. Nadat hij naar binnen gebracht was en daar een korte tijd gewacht had ging hij op de verhoging toe, gekleed in priesterlijke gewaden. In het midden was een tafel geplaatst die als altaar was toegerust en met een altaarkleed bedekt was. Hiervoor knielde hij neer. Vol verbazing vestigden allen de ogen op hem. Met geen mogelijkheid kon men een teken van angst of zielenonrust ontdekken. Achter hem ging de gardiaan van de Franciscanen staan en begon te preken. Tegenover hem maakte de bisschop een aanvang met de plechtigheden uit een geopend boek. Terwijl deze daarmee doende was, preekte de eerstgenoemde een vol uur. De jongeman verdroeg het zonder enige verandering in lichaamshouding of gelaatsuitdrukking. Ik kon de prediker vanwege het lawaai niet volgen en dat overkwam ook anderen, vandaar dat ik mijn aandacht geheel op de beschuldigde richtte. Waarom zouden wij verzwijgen wat ongetwijfeld waar is? De rustige en kalme gelaatstrekken drukten

niet alleen duidelijk minachting voor de dood uit maar ook de grootste bescheidenheid en vriendelijkheid. Hij scheen volkomen verdiept in gebeden en heilige overpeinzingen. Toen hem daarna bevolen werd verschillende handelingen te verrichten, was het wonderlijk hoe vlug en zonder bezwaar te maken hij gehoorzaamde. Men beweert dat hij daarbij gezegd heeft tot de dood toe gehoorzaam te zullen zijn. Toen de plechtigheden geëindigd waren, waarbij hij van priester teruggebracht was tot wat het volk een leek of een wereldling noemt, ging hij met verwisselde kleding weer naar binnen. Daarna kwamen de twee anderen tevoorschijn, ruiger van gezicht want zij droegen een baard, terwijl de jongeman over wie ik zo-even sprak een glad gezicht had, welgevormd en heel knap. Ze traden naar voren met een gelaatsuitdrukking die getuigde van dezelfde standvastigheid en blijmoedigheid. Wat moet ik meer over hen vertellen? Ook hun werd de priester- en monnikswijding ontnomen. En zo, van geheiligden tot profane mensen gemaakt, verlieten zij de verhoging. Kort daarop geleidde men twee mannen naar buiten, die eerste en een van de laatste twee. Men ging naar het vuur, dat op dezelfde markt waar alles had plaatsgegrepen gereed werd gemaakt. Terwijl zij naar voren gebracht werden en zich van kleding ontdeden, gaven zij veel getuigenissen die voor alle toehoorders een overduidelijk bewijs van een gezonde en vrome geest waren. Het bleken mannen te zijn die ernaar hunkerden om, bevrijd van hun lichaam, met Christus verenigd te worden. Zij waren geen notoire ketteren. Vervolgens hebben zij getuigd als Christenen te sterven en te geloven in de heilige, katholieke kerk. Zij zeiden dat dit

de dag was waarnaar ze lang hadden uitgezien. Reeds van kleding ontdaan, alleen met een hemd aan, stonden zij nog lange tijd, meer zelf de palen omklemmend dan eraan vastgebonden. Het vuur ontbrandde nogal traag. Of dit met opzet gebeurd is of door toeval zou ik niet durven uitmaken. Je vraagt je misschien af of ze niet begonnen te ver-slappen, gekweld door zo'n lang uitstel. Ze lieten de moed niet zinken terwijl de rook opsteeg, wat toch betekende dat de vlam spoedig zou volgen. Als men mag oordelen op grond van houding, gelaat, oogopslag, kortom op grond van alle uiterlijke kentekenen, die alle als het ware meespreken en niet zelden zekerder en betrouwbaarder een bepaalde gemoedsstemming openbaren dan woorden doen, moet ik zeggen dat hun moed, volharding en blijmoedigheid, die voortdurend reeds zeer groot waren geweest, nog schenen te groeien. Toen vooral gaven zij blijk van een moeilijk te beschrijven blijdschap, zo sterk dat het velen voorkwam alsof zij lachten. Bovendien zongen zij de geloofsbelijdenis en het kerklied 'Wij loven U, o God'. Zij zongen dit in wisselzang. Terwijl de een het vuur onder zijn voeten zag branden, zei hij dat het hem voorkwam alsof er rozen onder hem gestrooid werden. Toen de vlam eindelijk oplaaide, verstikte de stem van beiden.

Van nature heb ik steeds een afschuw van dergelijke taferelen en liefst blijf ik er ver vandaan. Ook hier zou ik geen toeschouwer hebben kunnen zijn als zij zelf, die hier ter dood gebracht werden, voor mij, zo rustig op een veilige afstand toeziende, niet elk bezwaar hadden weggenomen door hun kloekmoedigheid en blijde gelaatsuitdrukking. De derde is

niet meer naar buiten gebracht. Waarom dit niet is gebeurd, heb ik niet vernomen. Sommigen vertellen dat deze persoon weer tot een juist inzicht is gekomen, maar aangezien hij niet in het publiek teruggebracht werd, is dit niet overtuigend. Anderen vermoeden dat hij heimelijk omgebracht is. Hoe de zaak ook ligt, het zal niet lang verborgen kunnen blijven.

De volgende dag, op het feest van de heilige Maagd, heeft een Franciscan hier in een preek het volk ervoor gewaarschuwd om, als men soms mocht vragen hoe het einde geweest was van hen die ze hadden zien verbranden, niet te zeggen dat zij gestorven waren in Luthers dwaalleer. Hij beweerde herhaaldelijk van sommigen vernomen te hebben dat zij in hun laatste ogenblikken hun dwalingen herroepen hadden. Volgens zijn zeggen was dit geschied door de voorbeden van enkelen en de gunst van de heilige Maagd, die het wonder bewerkt zou hebben. Bijna hetzelfde verzekerde magister noster Nicolaas van Egmond te Leuven (want daarheen was hij teruggekeerd). Hij vertelde namelijk om twaalf uur in een preek dat hij om elf uur een brief had ontvangen van de edele en achtbare heer Franciscus van der Hulst, aan wie door de keizer de taak was opgedragen om ketters op te sporen en te vervolgen, waarin naar hij beweerde meegedeeld werd dat de als ketters veroordeelde en verbrande Augustijnen tot een beter inzicht waren gekomen en hun dwalingen herroepen hadden toen de vlam reeds oplaaide. Maar omdat al degenen die dicht bij het vuur gestaan hebben dit hardnekkig ontkennen, was het wellicht beter geweest om hierover te zwijgen. ■

In dit boek wordt de kerkgeschiedenis van Nederland belicht vanaf 1516 – toen Erasmus zijn uitgave van het Griekse Nieuwe Testament publiceerde – tot heden. De auteur heeft een uitgekiende selectie gemaakt van de meest opzienbarende ooggetuigenverslagen en ervaringsverhalen van gebeurtenissen uit die afgelopen vijfhonderd jaar. Deze oerbronnen van de historiografie plaatsen de lezer als het ware middenin vele bewogen gebeurtenissen uit het verleden.

De meer dan 150 zorgvuldig gekozen en hertaalde verslagen van vroegere ooggetuigen vormen een veelkleurig mozaïek van de kerkelijke geschiedenis dat een levendig beeld schetst van met name het Gereformeerd Protestantisme. Met veel verrassende illustraties.

Dr. Henk Florijn (1954) studeerde theologie aan de Universiteit van Utrecht en promoveerde daar in 1991 op een proefschrift over de Ledeboerianen. Verschillende artikelen, bijdragen en boeken over de kerkhistorie zagen van zijn hand het licht. Hij is werkzaam in het onderwijs.

uitgeverij

www.kok.nl

NUR 704

ISBN 978 94 0190 914 3

9 789401 909143 >